नं० ६०१ - घ

विषहरतंत्रम् (आयुर्वेद:)

पत्राणि १६ (असम्पूर्णम्) २५

नं० ९०१ - घ

काची गणेश:

॥श्रीगणेशाय नमः॥ स्थावरं जंगमं चैव द्विविधं विषमुच्यते। मूलाद्यात्मकमाद्यं तु परं सर्पादिसंभवं।

चरके ना अथ स्थावरजंगमयोर्विषयोरुत्पत्तिमाहात्म्यमग्निवेशं प्रति भगवानात्रेयः। प्रागुत्पत्तिं गुणान्योनिं वे-

न्मेषेव गाल्लिंगान्युपक्रमान्। विषस्यैकमनाः सम्यगग्निवेश निबोध मे। मथ्यमाने जलनिधावमृतार्थं सुरा-

सुरैः। जज्ञे प्रागमृतोत्पत्तेः पुरुषो घोरदर्शनः। दीप्ततेजाश्चतुर्दंष्ट्रो हरिकेशोऽनलेक्षणः। जगद्विषण्णं

तं दृष्ट्वा विषं तेन विषादनात्। जंगमस्थावरायां तद्योनौ ब्रह्मा न्ययोजयत्। कृतो ब्रह्मणा मूर्त्तिमतः

स्थावरजंगमान्॥६॥ सो ध्याति स्थानि जंगमानि जित्वा च वर्णात्मकं। तदंबुसंभवं त-

स्माद्विविधं पावकोपमं। पादस्थाधिष्ठानमाद्यं स्याद्द्वितीयं घोऽष्टकाश्रयं। अष्टवेगं दशगुणं चतुर्विंशत्युपक्रमं।६।तद्व सप्तवेगं

र्षास्वंबुयोनित्वात्संक्लेदाद्गुडवत्ततं। सर्पत्यंबुघनापायेन दगस्त्यो हिनस्ति चो॥७॥ प्रयाति मंदवीर्यत्वं विषं तस्माद्घ-

नात्यये। विषं तु गरलं क्ष्वेडं तत्स्य भेदास्तु दाहरे॥८॥ अथ प्रथम स्थावरस्य विषस्य भेदाः। वत्सनाभः सरादिङ्कः सक्तुकश्चप्र-

दीपनः। सौराष्ट्रिकः शृंगकश्च कालकूटस्तथैव च॥९॥ हालाहलो ब्रह्मपुत्रो विषभेदा नमी नव। स्थावरविषस्य भे-

अथ वत्सनाभस्वरूपनिरूपणं । सिंदुवारसदृक्पत्रो वत्सनाभ्याकृतिस्तथा । यत्पार्श्वे न तरोर्वृद्धिर्वत्सनाभः स भा
षितः । अथ हारिद्रस्वरूपनिरूपणं हरिद्रातुल्यमूलो यो हारिद्रः स उदाहृतः । अथ सक्तुकस्वरूपनिरूपणं । ग्रंथिः सक्तुकैरिव संपूर्णमध्यः स
सक्तुकः । अथ प्रदीपनस्वरूपनिरूपणं । वर्णतो लोहितो यः स्याद्दीप्तिमान्दहनप्रभः । महादाहकरः पू
र्वैः कथितः स प्रदीपनः ॥ १ ॥ अथ सौराष्ट्रिकस्वरूपनिरूपणं । सुराष्ट्रविषये यः स्यात्स सौराष्ट्रिक उच्यते । अथ शृंग
कस्वरूपं निरूपणं । यस्मिन्नो शृंगके बद्धे दुग्धं भवति लोहितं । स शृंगक इति प्रोक्तो द्रव्यतत्त्वविशारदैः ॥ १ ॥ अथ कालकू
टस्वरूपनिरूपणं । देवासुररणे देवैर्हतस्य पृथुमालिनः । दैत्यस्य रुधिराज्जातस्तरुरश्वत्थसन्निभः । निर्यासः
कालकूटोऽस्य मुनिभिः परिकीर्तितः ॥ सो हि शृंगवेरे कोंकणे मलये भवेत् । अथ हालाहलस्वरूपनिरूपणं ।
गोस्तनाभफलो गुच्छस्तालपत्रच्छदस्तथा । तेजसा यस्य दह्यन्ते समीपस्था द्रुमादयः । असौ हालाहलो ज्ञेयः किष्किंधा
यां हिमालये । दक्षिणाब्धितटे देशे कोंकणेऽपि च जायते । अथ ब्रह्मपुत्रस्वरूपनिरूपणं । वर्णतः कपिलो यः
स्यात्तथा भवति सारकः । ब्रह्मपुत्रः स विज्ञेयो जायते मलयाचले । ... पांडुरस्तेषु ... त्रिपोलो ... प्रभः । वैश्यः पी
तोऽसितः शूद्रो विषउक्तो ... धः । रसायने ... विप्रः ... देहपुष्टये । वैश्यः कुष्ठविनाशाय ... घाव ... हि
... विषस्तु ... मे ... कालकूटं वक्र ... कालकूटं च करवी ... का
लवेत्रायुधं ... पुष्पकं ... गली ... कंचलांगल ... जनाभकं ... कोरंके ... गोविषहालाहलं ... एवमादीनि

अथ लि

गुणाना

स्थावरविषस्य दशाधिष्ठानान्याह। मूलं पत्रं फलं पुष्पं त्वक्क्षीरं सार एव च। निर्यासो धातवः कंदः स्थावरस्याश्रया दश॥१॥ यथा।
मूलविषं करवीरादि। पत्रविषं विषपत्रिकादि। फलविषं कर्कोटकादि। पुष्पविषं वेत्रादि। त्वक्सारनिर्यासविषा
णि करंभादीनि। करंभा पंच पत्रका विषाणि। क्षीरविषं स्नुह्यादीनि। धातुविषं हरितालादि। कंदविषं वत्सनाभमुस्त
कादि। अथ स्थावरविषस्य साधारणेन कार्यमाह। स्थावरं तु ज्वरं हिक्कां दंतहर्षं गलग्रहं। फेनवम्यरुचिश्वासमूर्छा
श्च कुरुते विषं। अथ स्थावरविषस्य [illegible]माह। तीक्ष्णोष्णरूक्षविशदं। व्यवाय्याशुकरं लघु। विकाषि सूक्ष्ममव्यक्तरसं
विषमपाकि च। तेजसो विपरीतं तत्तीक्ष्णाद्यैरन्वितं गुणैः। वातपित्तोत्तरं नॄणां सद्यो हरति जीवितं। विषं हि देहं संप्राप्य
प्रादूषयति शोणितं। कफपित्तानिलांश्चाशु समं दोषान्सहाशयान्। ततो हृदयमास्थाय देहोच्छेदाय कल्पते। [illegible]
~~[illegible]~~ व्यवायि। सकलकायमनुगम्य व्याप्नुवन्पूर्वं पाकं गच्छतीति। विकाषि। ओजःशोषणं सर्वक
संधिबंधशिथिलीकरणशीलं। उष्णमग्निकायस्पर्शं। रूक्षं वातप्रकोपनं। तीक्ष्णं। पित्तप्रकोपणं। अव्यक्तरसं कफ
प्रकोपणं। सूक्ष्मं प्रसृत्य प्रकोपणं। तीक्ष्णत्वान्मर्मघ्नं। विकाषित्वात्प्राणघ्नं। लघुत्वाद्दुरुपक्रमं। वैशद्यादसक्तगतिरो
षान्यविषस्य चतुर्विंशत्युपक्रमानाह। मंत्रारिष्टोत्कर्तननिःपीडनचूषणाग्निपरिषेकाः। अवगाहरक्तमोक्षवमनविरेको
पधानानि। हृदयावरणांजननस्यधूमलेहौषधप्रधमनानि। प्रतिसारणं प्रतिविषं संज्ञासंस्थापनं लेपः। मृतसंजीवनमेव च विं

तद्दूषितो कोपये
द्दोषु मोस्मापि
तं समोलितं न्ते
दृएयान्मति
मोह पतिम
मर्मबंधा
न्छेन
तिशिथिलीकरु

अथाश्रयभेदेन विभिन्नानां विषाणां कार्याण्याह भावमिश्रः। तत्र मूलविषस्य कार्यमाह उद्वेष्टनं मूलविषैर्मोहः प्रलपनं भवेत्। अथ पत्रविषस्य
कार्यमाह। जृम्भणं वेपनं श्वासो नृणां पत्रविषैर्भवेत्। फलविषकार्यमाह मुष्कशोथः फलविषैर्दाहोऽन्नस्य च द्वेषणम्। पुष्पविषकार्यमाह। भवेत् पुष्पवि
स्थावर

२ ति रेते चतुर्भिरप्यधिकाः। अथ विषस्य वेगानाह। स्थावरस्योपयुक्तस्य वेगे पूर्वे च जायते। जिह्वायाः श्यावता स्तम्भो मूर्छा त्रासः क्लमो
वमिः। द्वितीये वेपथुः स्वेदो दाहः कण्ठे च वेदना। विषं चामाशयं प्राप्तं कुरुते हृदि वेदनाम्। तालुशोषस्तृतीये तु शूलं चामाशये भृशम्।
दुर्बले हरिते शूने जायेते चास्य लोचने। पक्वाशयगते तोदो हिक्का कासोऽन्त्रकूजनम्। चतुर्थे जायते वेगे शिरसश्चातिगौरवम्। कफ
प्रसेको वैवर्ण्यं पर्वभेदश्च पञ्चमे। सर्वदोषप्रकोपश्च पक्वाधाने च वेदना। षष्ठे संज्ञाप्रणाशश्च सुभृशं चातिसार्यते। स्कन्धपृष्ठ
कटीभङ्गो भवेन्मृत्युश्च सप्तमे। [redacted] वेग स्थावर स्योक्त लक्षणमाह। सद्यः पाकं प्रयच्छति
तीव्रं तत्त्वं वेदं कृमिपच्यते वीप्यमीदत्तां स्थावरविषे तैर्लिङ्गैर्ज्ञेयं त्वम् तत्र प्रत्येकं पृथक् पीतम् तस्मात्तेषां
स्थावरमूल चक्षुस्यन्दि शाखाविर्भवेत् स्पृष्टं विषस्येत्। लिङ्गान्येतानि वक्तुं पाद भित्ते दन्तक्षते वा प्रलेपस्य चापि। राग
तेषामप्रीतिदान्तुः पुनः पाके तिद्वि हि विषमा। पश्चात् तत्र कुर्यात् तत्र कृत्स्नं वेदनं कुर्यात् अथ विषदानां धात्र
कोऽन्नादौ विषं ददाति। तेषां ज्ञानार्थं लक्षणमाह। इङ्गितज्ञो मनुष्याणां वाक्चेष्टामुखवैकृतैः। जानीयाद्विषदा
तारमेभिर्लिङ्गैश्च बुद्धिमान्। न ददात्युत्तरं पृष्टो विवक्षुर्मोहमेति च। अपार्थं बहु संकीर्णं भाषते चापि मूढवत्। अङ्गु
लीः स्फोटयेद्भूमिं विलिखेत् प्रहसेदपि। वेपथुश्चापि भवति त्रस्तश्चैकैकमीक्षते। विवर्णवक्त्रो ध्यामश्च नखैः किंचिच्छिनत्ति

धाः। नं कुष्ठेन तु धा। त्वक्सारनिर्यास विषकार्यमाह। त्वक्सारनिर्यासविषैरुपयुक्तैर्भवन्ति हि। आस्यदौर्गन्ध्यपारुष्यं शिरोरुक्कफसंस्रवाः। क्षीरविषकार्य

माह। फेनागमः क्षीरविषैर्विड्भेदो गुरुजिह्वता। धातुविषकार्यमाह। हृत्पीडनं धातुविषैर्मूर्छा दाहश्च तालुनि। प्रायेण कालघातीनि विषाण्येतानि नि
र्दिशेत्। एतानि विषाणि न वकालघातीनि कालान्तरेण मारकाणि। कन्दविषस्य कार्यमाह। कन्दजानि तु ग्रवीर्याणि यानि उक्तानि त्रयोदश। सर्वाणि तानि
कुशलैः सैयानि दशभिर्गुणैः। स्थावरं जङ्गमं चापि कृत्रिमं चापि यद्विषम्। सद्यो निहन्ति तत्सर्वं गुणैस्तु दशभिर्युतम्। १

नन्ति चान्यालभेताश्रु हृद्दीनः करेणच शिरोरुहान् ॥ निर्दिशास्तु रपद्धारे वीक्षिते च पुनः पुनः ॥ वर्त्तते विपरीतं च विष
दाताविवेतनः ॥ इंगितमभिप्रायः ॥ मुखे वैवर्ण्यं तं मुखवैवर्ण्यादिप्रलिंगैर्द्रव्यपालैः ॥ नददात्युत्तरं पृष्टः स्त्रीयामलके
लिजनितव्यामोहः ॥ संवीतं ॥ अस्फुटांमयजवायुजनितपर्वभ्यः याप नोपदायांगुलीः स्फोटयेत् ॥ प्रहसेत् ॥ अहेता
वपि ॥ श्यामः दग्धसमानवर्णः ॥ गोलभेत् स्पृशेत् ॥ विपरीतं यथा स्यात्तथा वर्त्तेत ॥ अथ विषयुक्तभोजनस्य परी
क्षामाह ॥ नृपभक्तेहि विन्यस्तकौ चलमदं निष्ठति ॥ हव्यान्नपूरस्तविग्नः कोपतः स्तनकसाधिके ॥ हंसः ध्वेडति चालस
र्ष्यं भृंगराजस्तु कूजति ॥ दृष्ट्वा तो विसृजत्याशु विस्मायं च तिमर्कटः ॥ तत्रान्नतो विनश्यंति मक्षिका वायसादयः ॥ चको
रस्याक्षि वैरूपं [redacted] चेदन्नं सविषं भवेत् ॥ उपहितमस्य चान्नस्य वाष्पेलो द्विसर्पता ॥ हृत्पीडा
श्रांतनेत्रत्वं शिरोदुःखं च जायते ॥ तस्य न स्यां जने ऋष्टं लाभमग्नेन लदंमधु ॥ कुर्यान्निशिरीषरजनीचंदनैश्च प्रमले
पनं ॥ हरिचंदन लेपं चे तथा कुष्टमवा मुयात् ॥ पाणिप्राप्तं पाणिदाहं नखप्रातं करोति च ॥ तत्र प्रलेपः श्यामेंद्रगो
पीश्यामोसलानिना ॥ सचेत्प्रमादान्मोहात्तदन्नमुपभेवते ॥ तिनोध्मानी लबणि का भवत्यरसवे दिनी ॥ उद्यते

रसाने चापि श्लेष्माचास्य प्रवर्त्तते । मूर्छा मुह्यद्विज्वरो दाहो नाहो श्वासश्चित्तथा । इंद्रियाणां च वैकृत्यं भवेद्दशमात्प्रवे

गतो । न चाप्युपमदना लाबु विंबी ज्योतिष्मतीफलैः । श्वेतं दंधपुष्प श्रिवाम पवा तंडुलांबुना । कोशातक्युष्टिकैः

पामासर्वे बलस्थतो भयात् । पीलुः श्रीरीषकिलिहीहरिद्रे हस्ती द्वयं पुनर्नवा हरेणु भूस्तूपप्रलेपसारिवोत्पलैः ।

एषां यवागूर्निःक्वाथ कोनाहं निर्विषदं यं । ... ... सारिवा ...

पत्रविषेसत्पु ... ... दंतविषेसत्पुः ... ... अथ ... विषस्य सप्तसु वेगेषु

सप्तोपक्रमान्नाह वाग्भटः । प्रथमे विषवेगे पयो वांतं शीतांबु सेवितं । सर्पिर्मधुभ्यां संयुक्तमगदं पाययेद्द्रुतं । द्वितीये पूर्व

वद्वांतं विरिक्तं चानुपाययेत् । तृतीये गदपानं तु हितं नस्यं तथांजनं । चतुर्थे स्नेहसंयुक्तमगदं प्रतियोजयेत् ।

पंचमे मधुकक्वाथमाक्षिकाभ्यां युतं हितं । षष्ठे तिसारवत्सिद्धिरवपीडस्तु सप्तमे । मूर्ध्नि काकपदं कृत्वा सासृग्रे

वापि क्षितं क्षिपेत् । कोशातक्यग्निकः पाठा सूर्यवल्ल्यमृताभया । पीलुः शिरीषः किलिहीहरिद्रे द्वौ ड्रसाकया । पुनर्न

वे त्रिकटुकं बृहत्यौ सारिवे बला । एषां यवागूर्निर्यूहे शीतां सघृतमाक्षिकां । युंज्याद्वेगांतरे सर्वविषघ्नीं कृतकर्म

ज्वरः जितो। इहनीमधुकं चैव गोमूत्रेण प्रपेषयेत्। एष सर्वोदयो नाम विषरक्षाप्रमोदनः। सर्वोदयो गदः। अपामार्गस्य बीजानि शिरीषस्य तथैव च। श्वेते द्वे काकमाची च
गवां मूत्रेण पेषयेत्। सर्पिरेतेन संसिद्धं विषसंशमनं परं। अयं तु नामविख्यातो ...
नाशयेद्दृष्टानां विषं तु सर्वं ... कीर्तितः।

णः। तद्वत्सधूपकं मधुकपद्मकेशरचंदनैः। अंजनं तगरं कुष्ठं हरितालं मनःशिला। फलिनी त्रिकटु सूक्ष्मा नाग
पुष्पं सकेशरं। हरेणुर्मधुकं मांसी रोचना कोलमालिका। श्रीवेष्टकं सर्जरसं श्वेता ध्यामकुंकुमं वला। तमालप
त्रतालीशं भूर्जग्रंथि रसं निशाद्वयं। कल्पोपयातिनीलोत्पलताम्बुकवासा मधुप्लुतैः। द्विजान् सम्पूज्य तैः पुष्पैः कल्पयेदग
दोत्तमं। वैद्यः स्वोत्रं तदा मंत्रं प्रयतात्मा पठेदिदं। नमः पुरुषसिंहाय नमो नारायणाय च। यथासौ नाभिजानाति रणे
कृष्णपराजयं। एतेन सत्यवाक्येन अगदो मे प्रसिध्यतु। नमो वैडूर्यमाते ॐ हुलु कुलु रक्ष मां सर्वविषेभ्यो गौरि गांधा
रि चांडालि मातंगि स्वाहा। पिष्टे च द्वितीयो मंत्रः। हारिनमायि स्वाहा। अभ्येषविषवेतालग्रहकर्मणापाप्म
सु। नरकव्याधिदुर्भिक्षयुद्धाशनिभयेषु च। पानं नस्यांजनं लेपमणिबंधादियोजितः। एष चंद्रोदयो नाम
शांतिस्वस्त्ययनं परं। वासवो हन्ति सम वधी तस्मालि ... मुनाकिल। स्थावरं जंगमं चापि विषमेव जीर्णत्वादिभिः
कारणैर्दूषीविषसंज्ञां लभते तदा। ह। जीर्णं विषघ्नौषधिदूषितं वा दावाग्निवातातपशोषितं वा। स्वभावतो
वागुणविप्रहीनं दूषीविषाख्यां विषमभ्युपेति। जीर्णं। अतिपुराणं। विषघ्नौषधिदूषितं। विषघ्नौषधिभि
र्वीर्यहीनीकृतं। स्वभावतो वा गुणविप्रहीनं। स्वभावादेव दशानां गुणानां मध्ये एकद्वित्र्यादिगुणहीनं दूषी

विबंधवैरस्यकृतः विनाशी

अविचेष्टमानो रति मामुया ...

विषस्य कार्यमाह। वीर्याल्पभावान्न विपातयेत्तत्कफावृतं वर्षगणानुबंधि। तेनार्दितो भिन्नपुरीषवर्णो ~~...~~ न

... कार्त्तः। मूर्छन्वमन्गद्गदवाग्विमुह्यन् ~~...~~ न निपातयेत्। नमारयेत्। कफान्वितं। क

फेन मंदीकृतौ स्पादिगुणो। वर्षगणानुबंधि। कफेनाग्नेर्मांद्यादीषत्पाकाच्चिरस्थायि। तेनार्दितः। दूषीविषे

णपीडितः भिन्नपुरीषवर्णः। भिन्नपुरीषो द्रुतमलः। भिन्नवर्णो, विचेष्टमानः। विरूद्धां चेष्टां कुर्वन्। मूर्छा

दीन् व्याधीन्लभते। प्राप्नुयान्नविरुद्धचेष्टते दूषीविषलिंगविशेषमाह। आमाशयस्थे कफवातरोगी पक्वाश

यस्थेऽनिलपित्तरोगी। भवेन्नरो ध्वस्तशिरोरुहांगो विलूनपक्षस्तु यथा विहंगः। ध्वस्तशिरोरुहांगः। ध्वस्ताः शि

रोरुहाः केशाः यस्य ... ध्वस्तशिरोरुहः। ध्वस्तशिरोरुहः अंगं शरीरं यस्य सः ध्वस्तशिरोरुहांगः। एतदपि लिं

गं पक्वाशयस्थे दूषीविषे बोधव्यं। स्थितं रसादिष्व ... करोति धातुप्रभवान्विकारान्। तत्र विचित्रा

दूषीविषस्य निरुक्तिमाह दूषीविषं ~~...~~ मार्गवाताजीर्णशीताभ्रदिवास्वप्नाहिताशनैः। दुष्टं

दूषयते धातूनिति दूषीविषं स्मृतं दूषीविषस्य प्रकोपसमयमाह। कोपं तु शीतानिलदुर्दिनेषु यात्याशु पूर्वं शृणु

तस्य रूपं। कुपितस्य दूषीविषस्य पूर्वरूपमाह। निद्रा गुरुत्वं च विजृंभणं च विश्लेषहर्षावथवांगमर्दः। विश्लेषः।

4 स्त २ अहिताशनैः। कुलत्थतिलमसूरादिभिः धातून्दूषयति त्वाद्दूषीविषं २

गात्रशैथिल्यं। हर्षः रोमांचः। रूपमाह। ततः करोत्यन्नमदाविपाकमरोचकं मंडलकोठजन्म। मांसक्षयं पाणि
पादास्यशोथं मूर्च्छां तथा च्छर्दिमथातिसारं। दूषीविषाच्छ्वासतृषाज्वरांश्च कुर्यात्प्रवृद्धिं जठरस्य चापि। अन्नम
दाविपाके। अन्ने भुक्ते सति फलेन मदः। अविपाकः अन्नस्य। दूषीविषभेदे विकारभेदमाह। उन्मादमन्यज्ज
नयेत्तथान्यदानाहमन्यत्क्षपयेच्च शुक्रं। गाद्गद्यमन्यज्जनयेच्च कुष्ठं तांस्तान्विकारांश्च बहुप्रकारान्। ता
स्तान् विसर्पविस्फोटादीन्। दूषीविषस्य साध्यत्वादिकमाह। साध्यमात्मवतः सद्यो याप्यं संवत्सरोषितं।
दूषीविषमसाध्यं स्यात्क्षीणस्याहितसेविनः। अथ दूषीविषोपक्रमः। दूषीविषार्तं सुस्निग्धमूर्ध्वं चाधश्च
शोधितं। दूषीविषारिमगदं लेहयेन्मधुनाप्लुतं। पिप्पल्यो ध्यामकं मांसी रोध्रमेलासुवर्चिका। कुटंनटं ले
सौदसुत्तोगदे हेमदूषीविष मवाहति ४ नतं कुष्ठं यष्टी चंदनगैरिकौ। दूषीविषारिर्नाम्नायं न चान्यत्रापि वार्यते। अथ विषलिंगप्रसंगात्प्रत्रेआतस्य पिप्पल्याद्य गदः ४
लक्षणमाह। [illegible]भावनिमग्नः। सद्यः पाकं प्रयाति दंतं तत्त्वद्रुक्तं पच्यते वाप्यभीक्ष्णं। कृष्णीभूतं क्लिन्नमत्य
र्थमत्र तिं दंततान्मांसं शीर्यते यस्य चापि। तृष्णातापो दाहमूर्छे च यस्य दिग्धालिप्तं तत्र मन्युं प्रवसितं।
लिंगान्येतान्येव कुर्याद्विमिश्रैर्दंतैश्छेदो वा व्रणे यस्य चापि। पच्यते वाप्यभीक्ष्णं। पुनः पुनः पाकमेति वा हि

5

नमता। दाहमभ्यन्तरे कुर्यादिति। अत्र दत्तं कर्त्तपदं वोद्धव्यं॥ वाग्भटेतु॥ विषदिग्धे न विद्धस्तु अन्नमाप्नोति मुहुर्मुहुः। वि
वर्णभावं भजते विषाद्दत्वाशुगच्छति। कीटैरिवाहतं चास्य गात्रं विमिमिचिमायते। अतोति दुष्ट शिरः स्कंध संधयः
स्युः सवेदनाः। कृस्स दुष्टास्त्र विस्त्रावी। तृष्णा मूर्च्छा ज्वरदाहवान्। हृष्टे कालुष्य वम थुश्वास कास करः क्षण एवत्। आ
रक्तपीत पर्य्यंतः श्यावमध्योतिरुक् व्रणः। श्वयते पच्यते सद्यो गत्वा मांसं च कृस्नतां। प्रक्लिन्नं शीर्य्यते भीक्ष्णं
सपिच्छिलपरिस्रवं। कुर्याद्दुष्ट मर्म वक्रसहरयाव रणंद्रुतं। शल्यमाकृष्य तत्वेन लोहेनानुदहेद्व्रणं। अथवा
मुष्ककं श्वेता सोमल्क ताम्रवृश्चिकः। शिरीषाज्जु धनव्याघ्र नारेणप्रतिसारयेत्। अकनाम प्रतिविषा व्या
घ्री मूले श्व लेपयेत्। कीट दष्ट चिकित्सां च कुर्यात्तस्य यथार्हतः। व्रणेतु द इति विक्षिते क्रिया पित्त विसर्प्पव
त्। अथ कृत्रिम विषस्य निरुक्तिः। कृत्रिमं विषं द्विविधं। एकं सविषं दूषी विषसंज्ञमपरमविषा। तदेव गरसंज्ञं।
तथा च काश्यप संहितायाम्। संयोगजं च द्विविधं द्वितीयं विषमुच्यते। दूषी विषं च सविषं मविषं गरमुच्यते।
संयोगजं चाकृत्रिमं विषं [redacted]द्वितीयं। स्वभाविकात्। अधुना गरं दर्शयितुमाह। सो भाग्यार्थं स्त्रियो भ
र्त्रे रागात्‌ वा यातिनो दिताः। गरमाहारसंश्लिष्टं यच्छन्ति सरल वर्जितः। नानाप्राण्यंगशमल विरुद्धौषधभस्मना। घि १
तैलपानतैलकर्द्दरसंयोगात्तस्मां होन विष भवे ... यं इष्ट कूयो नाविषं भवेत्। १

लक्षणमेर
नाहवृंगसेनः।
कृत्रिमविषस्य
कृत्रिमयोगा

५

७ गरली कमपिचे तः सुदुः अमुक्तं भवतिव जविकृति । तत्रस्या स्थं सद्यः पीतेरजनी भवेकल्के । खादिते खाद्यमाने चरवा दतवे च यो विषे । गमवां धाजन
मुं केतन्न नैवद्वि पं के ते त्रात्तुल्या ज्यमधुपाना तैलिभ्रकोष्ठे घृते पिवे द्वात तोनिं वो बुना वांसिं कल्या लंबु विना एवे ता । अंकोट मूल निः काथ फालिं तं सघ

5

विषार्णामंदवीर्याणां योगो गरइतिस्मृतिः । अथ गरकार्य्यमाह । तेन पांडुः कृशोल्पाग्निः कासश्वा
सज्वरार्दितः । वायुना प्रति लोमेन स्वप्न चिंतापरः । महोदरयकृत्प्लीहहीनवाग्दुर्वलोल
सः । शोफवान्सततं ध्मानः शुष्कपादकरः क्षयी । स्वप्ने गोमायुमार्जार नकुल व्याल वानरान्
प्रायः पश्यति शुष्कांश्च वनस्पतिजलाशयान् । मन्यते कृष्णमात्मानं गौरो गौरं च कालकः । वि
कर्णनासान यनं च पश्येन्न हि हते द्रियः । एतैरन्यैश्च बहुभिः क्लिष्टो घोरै रुपद्रवैः । गरार्त्तो नाशमाप्नोति क
श्चित्सद्यो चिकित्सितः । गरार्त्तो वातिवान्भुक्तो तत्पथ्यं पान भोजनं । शुद्धहृच्छर्करा लये येवं मसूत्रस्या
नविधिं स्मरन् । तोरं कैरल्लो द्रसयुक्तं चूर्णितापयुवतो यो । लेहः ... समय त्युग्रं सर्वयोगकृतं विषं
मूर्वामृता नतकणा पटोली चव्यचित्रका न्वावचा मुस्ता विडंगा नितंक कोलां तु मस्तुभिः । पिवेद्द्रसे
न चाम्ले न गरोपहतपावकः । पारावतामिषसही उष्कराकं प्रतेहितं । गरत्न सारु जाकासश्वा
सहिक्काज्वरपहो । विषप्रकृतिकालान्नदोषदूष्यादिसंगमे । विषसंकटमुद्दिष्टं शतस्यैकोत्र

हरिद्रानाकुलीसज्जातीट थाकिशुविषा च येरा । घृतं त्रयंविषोत्तो ना बेत दा सेम्पदं पदं । हरिद्रा घृतम् ...
... मरदल ... तिलं च त्रितं प्रिवाणाः । पलेन ... कुर्यात् जा
नीफलाभांगु टिकां भक्षिः । दघाषे तत्र जलं तु पाने केरे ति ... दुरसमाया । शिवदत्त ... गर्भो ... ग सुगं पतत्स्य वरप मतु जसमर्वमूर

Left margin: अन्येकप विषैस्तो वैर कीकुलाकुम रिभिः । कोली तमजि थोवा वे किपतेप फरं तत पात्र वालस्या कु चिः स्वाल सस्तात का यान्नि कार्दवं त्रविषा नाबलतं च कुंभोदुप चितो गरः । १ तंदुलोदक पुतं जल दस मूलकं वदरकं घृतो ... पीपला न मिदिप सलकंव कवि गरलमा सचिंहतिर

Right margin: तंलिहे तगो लालो स्विन्न संविनिगर दोषविषा पहं । ह पुनिवपवेला ... वेना पिपचे छु तंा ... पानगिं तमे ... लिवहन ... पुत्रजीवक ... कतेन व ... मार नतो ... पतेन ... योगा ... ईहासं सं योग ... मालनमाः १८

गग्यपपष्पापष्यंभ्रंसे नास्वपष्पावष्पात्रै।

जीवति क्षुत्तृष्णा घर्मदौर्बल्यक्रोधशोकभयश्रमैः। अजीर्णवर्च्चोद्रवतापित्तमारुतवृद्धिभिः। तिलपु
ष्पफलाघ्राणभूवाष्पघनगर्ज्जितैः। हस्तिमूषिकवादित्रनिःस्वनैः। विषसंकटे। पुरो वातोत्पलामोदमद
नैर्वर्द्धते विषं। अथ वरके केचिदुपक्रमा नादिष्टास्तानाह। दंशस्थानाच्चतुरंगुलएकां वेणिकां ब
6 भिषग्बध्वा। निष्पीड्य त्वरं दंशमुद्धरेन्मर्मवर्ज्जं वा। तं दंशं वा चूषेन्मुखेन यवचूर्णपांशुपूर्णेन। प्रच्छ
नं चैव जलौकः शृङ्गैः। आवेगतो रुधिरं। रक्ते विषे प्रदुष्टे दुष्येत्प्रकृतिस्ततस्तस्य जेतारं तानि तस्मा
सर्वप्रयत्नेन रक्षेद्गर्भवर्तमानं प्रवर्त्यं स्यात्। त्रिकटुगृहधूमरजनीपंचलवणरोचनाः सवार्त्ताकाः। घर्षे
९ णमन्तिसृष्टस्तेनदादिभिः शीतजले लेपः हिततिरैकं शिवा गुरिदाग्नेः प्रदेहामकाद्यैः। शीतैः स्कंदति त
स्मिन्रक्ते व्यपयाति विषवेगः। विषवेगान्मदमूर्च्छाविषादहृदयद्रवाः प्रवर्त्तन्ते। शीतैर्विवि
येत स्याद्रोमहर्षः स्यात्। तरुरिव मूलच्छेदात् हेमच्छेदान्न वृद्धिमेति विषं। आत्र वल्मीकनयनं
जलस्वेतुर्यथा तथारिष्टा। तन्मात्संगते दाहो दहति विषं आवलं हरति रक्तात्। पीतं वम

नैः सद्यो हरेद्धिरेकोऽर्द्धतीयेतु। आरोह हृदयं रक्तं तस्याचरलं पिबेद्यथालाभं। मधुसर्पिर्मज्जा गोरि
कमध्यगोमयरसं वा। दद्यात्तं सप्तलमपवा काकोलीः पीत्वा तद्रसवमनं। छागादीनां वास्तकं भस्म मद्यं वा
पिबेदाम्बु। त्वागदस्तृतीये श्लो यहरक्ष्वैनं चमद्यं वा। गोमयरसक्षौद्रं चे वेगे सकोपेत्यमधुसार्पिः
काकोडुम्बरिकाप्यां स्वरसेनाभ्यक्तो तेनांजनेन स्यं। स्यात्सं चपेवपद्दे संशायाः स्यापुनेका यं। गोपि
त्तयुतारजनी मंजिष्ठामरिचपिप्पलीपानं। विषपानाद्दष्टानां विषपीते दष्टे नेत्रांते। शिखिपित्ता
द्वयुतं स्यात्सत्ताश्रवीजमगदोऽस्तेपुहितः। वार्त्ताकफालिनागारधूमगोपित्तनिंवकल्केवी। गोपित्तयु
ते मुद्रिकासुरसाग्निद्धरजनीमधुकस्त्रुकुष्ठैः। प्रस्तावमतेन शिरास्पातु वैः काकोडुम्बरसेवा। काकोडुम्बु
रसागवाश्वीपुनर्नवा वायसी सिरीषफलैः। उद्धत्य विषजलमतेलेपांजनं नस्यपानानि। स्टकोचसे
लेपककाछीसेलेपरोचनोऽस्तगरं। ध्यामककुंकुमांसीसुरसायेलालकुष्ठघनं। हहनी सिरि रीषपुष्पं

श्रीवेष्टकपद्मवारिविशालाः सुरदारुपद्मकेसरशाबरकमनःशिलाकौलत्थः। जात्यर्कपुष्प सर्षपरजनी
द्वयहिंगुपिप्पलीद्राक्षाः। जलमुद्गपर्णीचंदनमधुकमदनसिंधुवाराख्याः। श्यामाकरेभ्रमयूरकगंधफ
लीनाकुली विडंगैश्चापुष्पैः संप्लुत्यसमं जिह्वाग्रगुटिकाः विधेयाः स्युः। सर्वविषघ्नो जयद्विरेकोऽमृत
संजीवनोज्वरनिहंता। घ्रेयविलेपनधारणधूमअववेनौनहस्यप्रस्वा। भूतविषजंत्वलक्ष्मीकार्मण
मंत्राग्न्यशनीन्नरीन्द्रोषान्दुःस्वप्नस्त्रीदोषानकालमरणांबुचौरभयं। धनधान्यकार्य्यसिद्धि
श्रीपुष्ट्यायुर्विवर्द्धनोधन्यः। घृतसंजीवनएषप्रागमृतात्ब्रह्मणाविहितः। मंत्रेद्वैरलीवद्धा
पमार्जनंकार्यमात्मरक्षाच। दोषस्थविषयस्थस्थानेस्थानंजयेत्सर्वं। वातस्थानेस्वेदाद्भ्यान
नकुष्टकल्कपानंच। घृतमधुपेयांतुपानामाहसेकाश्चपित्तस्थे। क्षारागदः कफस्थानगतेस्वेद
रक्तप्रधानाशिरावेधः। दूषीविषेसरक्ते स्थितेप्रधारकर्मपंचविधं। भेषजमेवंकल्प्यंभिषक्विदा

लद्दपसर्वदासर्वमू।स्यानंजयेद्धि शूर्वैस्यानस्यस्पाविरुद्धं वा।ओषधपानै श्वा विषंपानैस्त्रदैश्मा
श्मायाति।विषदूषितकफमार्गस्रोतःसंरोधरुद्धवायुस्त्वामतद्दवचेन्मर्त्यः स्यादसाध्यलिंगैर्विहीन
श्चाचर्मकषाया।केल्कंबिल्वसमंमूर्द्धिकाकपदंन्यैस्यां।कत्वाकुर्यात्क[illegible]जालिनिकटुकैःप्रधम
नेवा।छागमध्यंमाहिषंवामांसंकुक्कुटस्येवमदद्यात्काकपदेतस्मिन्नक्षतःसंक्रमतेविषं।नासाहि
कालिजिह्वाकंठनिरोधेपुनस्तत्कर्मस्यात्।वार्त्ताकबीजहृल्लज्योतिष्मत्यादिभिःपिष्टैःमंजन
मदस्तुपरोधेकर्त्तव्यंवस्तमूत्रपिष्टैस्तु।दारुव्योषहरिद्राकरवीरकरंजमधुरसैश्वा।श्वेतावचांसुगंधांहिं
गुमरुतां कुष्ठसैंधवेलसुनं।सर्षपकपित्थमध्यं वेधककरंजबीजानि।व्योषंशिरीषपुष्पं द्विरज
न्यौ वंशलेखनं च समं।पिष्टावस्तमूत्रेणगोश्वपित्तेनसमाहृ।वाला समाविततोयंनिहंतिशिरसि
स्थितं विषं चित्तिशं।सर्वज्वरभूतग्रहविसृचिका[illegible]जीर्णमुद्धातीः।उन्मा दापस्मारौ काचपटलं च

नीलिकाशिरोदोषान्। अष्टकाद्विरोगपैल्लार्बुदमलकंडूतमोदोषान्। क्षयदोर्बल्यम् शाल्यपांडुगदांश्चांजनात्त
8 यामेहान्। लेपाद्विषादिज्वरं तद्दद्रुविषपीतविषघाती। स्नानदेहसुचेगुदल्लेपो योनिलेपनं स्त्रीणां। मूढगर्
भेकुष्ठेललाटलेपः प्रतिष्ठापयेत्। कंडूकिटिभकुष्ठश्वित्रेषु विचर्चिकादिषु च लेपः। गजद्रवेतरुतविष
गदान्निहंत्यगदोगंधहस्ती लेपः। पत्रागुरुमुस्तैलानिर्यासाः पंचचंदनस्थकाः। त[illegible]जलदोसलवालल
हरेणुकाशीरवन्यनखाः। सुरदारुकनककुंकुमध्यामककुष्ठप्रियंगवस्तगरां पंचांमानि शिरीषात्त्वो
षालमनः शिलाएताः। श्वेताकट्भीकरंजोवचाभयारोचनाचगवां। अगदोयं वैश्रवणायाख्यात
स्त्र्यंबकेण[illegible]कृष्णः। अप्रतिहतप्रभावेस्मिन्नो महागंधहस्तीति। पित्तेन गवां पेष्यागुटिकाः कार्याः
सुप्रयोगेन। पानांजनप्रलेपैः प्रसाधयेत्सर्वकार्माणि। पैल्यं कंडूतिमिरं रात्र्यंधकाचमर्बुदं पटलं। हं
ति सततं प्रयोगाद्धितमितपथ्याशिनां पुंसां। विषमज्वरानजीर्णं दद्रूकंडूविषूचिकापामां कुष्ठंकि

मंत्रेश्वरं विचर्चिकां चोपहंति न्त्रणां। विषमूषिक लूतानां सर्वेषां पन्नगानां चाग्राभ्यु विषं नाशयंति मूल
जमयकंद जं सर्वां। एतेन लिप्तगात्रः सर्पानूरटन्ती नतस्पृशेच्च विषं। कामलातीतोपि नरो जीवति किंचिर
न्निरातंकेः। ग्रानदद्रुदलेपो योनौ लेपश्च मूढगर्भाणां। मूढवर्त्तिश्च चलललाटे लेपनमाऊः प्रधानत
मं मिरीमदं गपटहां छुत्रान्यस्तु नातथाध्वजपताकाः। लिप्तानि विविधविरस्पे प्रधूनयेन्नानबोप्रतिमा
न्नायत्र च संनिहिता येन तत्र बालगृहानरदंतांसि। न च कार्पणं वेताला भवंति नाथर्वणो मंत्रः। सर्वग्रह
नतत्र प्रभवंति न चाग्निशस्त्रं नृपचौरोगः। लक्ष्मीस्तत्र भजते यत्र महागंधहस्तीति। संक्षिप्य माले
चात्रे मंत्रसिद्धं मंत्रमुपहरेत। प्रमाताजयानामजूयोनामेतिमेपिता। सोहं जयाजयापुत्रो विजये
यजया सिच। नमः पुरुषसिंहाय विश्वेविश्वकर्मणे। सनातनाय कृष्णाय भवाय विभवाय च। तेजो
विषंकपेः सात्तात्तेजो ब्रह्मेंद्र योयेमां य याहं नामिजानामिविष्णुदेवपरजया। मात्त्र पापालिस्पृहलं

समुद्रस्य च फेनेन चूर्णं । अनेन सत्यवाक्येन सिध्यतामगदो ह्ययं । हिलि हिलि मिलि मिलि संस्पृष्टे रक्ष सर्वभेषजोत्त
मे स्वाहा । ऋषभक जीवक मागधी मधुको व्यथा न्यकेसरजोग्म्या सहितं शिशिर कोल मध्याः पेयाः श्वास जराद्विह
राः । हिंगु चेह ... युक्तं कपित्थरसयुक्तमगुरुवल्कलं च । समधुसितोपेतव्यो ज्वरहिक्काश्वासकासघ्नो । लेहः
9 कोलास्थ्यंजनलाजो सलमधुघृतैर्हितोवश्यं । बृहतीद्वयार्कपत्रं धूमवर्त्तिर्महिक्कोग्नी । शिखिवर्हं व
लाकास्थि निसर्पिषा चंदनेन च घृतयुक्तं । धूमोग्रहमध्ये नाशनो वस्त्रादिषु शस्यते विषहा । घृतयुक्ते
नतु कुष्ठ भुजगस्य शिरः शिरीषकुसुमं च । धूमागदः स्नातोयं सर्वविषघ्नः श्वयथुहं बीजनतु सेव्यपत्रगुग्गु
लु भल्लातक कुंकुम पुष्पसर्जरसाः श्वेता च धूप उरगाखुकीटवस्त्रेभ्यो मिहरः स्यात् । तरुणपलाशद्वा
रं श्रूतं पचे चूर्णितैः सहसमांशैः । लोहित ... जनीद्वयमुस्तकोषणसुरसमंजरीमधुकैः । लाक्षा सैंधव मांसी हृ
रेणुका हिंगुद्विसारिवाकुष्ठैः । सव्योषवह्निकैर्दार्विलेपनाद्दुष्टये च तद्यावत् । सर्वविषघ्नो फणुल्लगुत्तरावा

शी भगंदरप्लीहः। शोषो पस्मारकुष्ठमिश्रतस्वरपांडुकंठगदान्। मदाग्निलंकासंसोन्मादनाशयेन्नृणां। ओ
मा सुगुटिका ख्या पास्तुष्यकाकोलसमासमुपयुक्ता। विषपीतदिग्धविद्धेष्वेतेष्वेववाच्यमुद्दिष्टं। सामान्य
तः पृथक्तस्तुनिर्देक्ष्यमतः। प्रगुण्य पावता। रिपुयुक्ते भ्यो नृभ्यः स्वाम्यः स्त्रीभ्यो पवाम मन्नपतेः। आहारवि
हारगते स्तस्मात्सेहृष्या न्यरी दितां ग्रस्ययेंगितः स्याद्धवागप वाल्पवाक्किगतलक्ष्मीः। पाम प्रकृतिविको
रो विषस्य दाता नरो ज्ञेयः। हृष्टैवं नतु सहसा भोज्यं कुर्यात् सदाग्र मग्नोतु। सविषं हि आप्पान्ने वहून
विकारान् भजे सुग्निः। शिखिवाहिं विचित्रार्चिं स्तीक्ष्णाह्वाम रूक्ष कुणप गंधिष्मा। स्फुटति च सण्ठं
मेकावर्तो विछिन्ना चिर पिवस्यात्। पात्रीस्थ च विवर्णे भोज्यस्या न्मक्षिका प्रमारयति। ह्वाम स्वरो ष्वकका
कानकुर्या हिरजे चकोराक्षि। पाने नीलाराजि दिवर्णो स्वां च नेत्र ते घ्रापा। वित्त नामथवा परस्पेत लो
वताल्कु फेनमालास्यात्। पानान्नयोः सविषस्य गंधेन शिरो रुजो हृदि च। मूर्छास्पर्शेन पाणौ

कौ विषं चिवेनियच्छति। वलीप्रसादनः। कंडूपिडकाकोठनाशनः।

इतिप्रकृतिसात्म्यर्तुस्थानवेगबलावलं । आलोच्यनिपुणं
तुध्याकर्माणंतत्समाचरेत् । मूलेक्षिकंवमनैकस्यतुहोती

शोफः मृत्यंगुलिदाहनखभेदाः सुखमाल्योष्टचिमिचिमाजड्याधिवलीकुलावजिकास्यात् द्विजहर्षहनुस्तंभार
स्याहल्लालागलविकाराः । आमाशयंप्रविष्टे वैवर्ण्यस्वेदसदनमुत्क्लेशः । हृष्टिहृदयोपराधो विंदुश्चैते
ष्मीयते चांगं । पक्वाशयंनुयाते मदमूर्च्छामोहदाहबलनाशाः । तत्राकार्श्यंचविषे पांडुत्वंवोदरेवास्यात् दे
तपतनंकूर्चविशीर्य्यंतिदंतोष्मांतशोथश्च । केशच्युतिः शिरोगं थययश्वसविषेशितोभंगो । दुष्टेजनेहि
प्रदाहः श्वावास्रदेहशोषरोगाश्च । आद्येरागदेकोष्टः स्वेदपैस्त्व[illegible]गदूष्यहिदुष्टे । स्नानत्वोदनवस्त्राले
कारभूषणेदुष्टे । कंडूर्त्तिकोठपिडकालोमहर्षाश्चिमिचिमाशोफाः । एतेचकरचरणदरणदाहतोदक्लो
माविकोरश्च । अपादुकाश्वगजचर्मकेतुशयनासनेदुष्टे । माल्यमगंधंम्लायतिशिरसोरुक्शोथ
लोमहर्षकरंस्नानंयतिवानिनाशनमुपहृत्यदर्शनंधूमः । कूपतडागादिजलंदुर्गंधंकलुषविवर्णंच ।
पीतंश्वयथुकोवातिंडकांश्चकरोतिमरणंच । आदर्शाद्[illegible]गेवमनंलव[illegible]देहसेकादि । कुर्यात्क्षिप्रंकचिकि
त्सांदोषवलंचवुर्वहिसमीक्ष्य । इतिमूलविषविशेषाः । अथजंगमस्थावि ।

दरौः प्रलेपनैः । क
षायकटुतिक्ते
श्वभोजनैः । श्रम
येच्छिष्वं । पेत्ति
कंश्वसनैः । सेके
प्रदेहहेमए
शीतले । । कषा
यतिक्तमधुरैः
घृतयुक्तैश्चभोजनैः । वातात्मक
जयेत्स्वादुस्नि
ग्धा[illegible]लल
वणान्वितैः । स

जंगमविषाणां सामान्यानां कार्या त्वाह । निशान्तं ज्ञात्वा क्रमं दाहं सपाकं रोमहर्षणं । शोथं चैवातिसारं च कुरुते जंगमं विषं ।

अथ कीटानां तस्य लक्षणं कुण्डली ... काकोदर ... फणी । दर्वीकर ... षट्स्वरूपं विलेपय ... पन्नगो ... नाशनः

॥ अथ जंगमविषं चिकित्सनव्याख्यानुपक्रमते । अथ जंगमविषमुपक्रम्यते द्वितीयं षोडशाश्रममिति । [struck] द्वितीयं जंगमविषं तत्स
षोडशाश्रयाश्रयाश्रयान्नाह । दृष्टिनिःश्वासदंष्ट्रानखमूत्रमलानि च । शुक्रं लाला मुखं स्पर्शः संदंशश्चावसर्धितं । गुदास्थिपित्त
शूकादिमे द्वात् षोडशश्चाश्रयाः । यथा । दृष्टिनिःश्वासविषा दिव्याः सर्पाः । दंष्ट्राविषा भौमाः सर्पाः । दंष्ट्राविषा व्याघ्रादयः । मूत्रपुरी
षविषा गृहगोधिकादयः । शुक्रविषा मूषिकादयः । लालाविषा उच्चिटिंगादयः । लालास्पर्शमूत्रपुरीषार्त्तवशुक्रमुखसंदंशदंष्ट्रास
र्द्धितगुद [struck] विषाश्चित्रशीर्षादयः । अस्थिविषाः सर्पादयः । पित्तविषाः नकुलमत्स्यादयः । शूकविषा भ्रमरादयः । जंगमविषेष्वपि
पि सर्वोत्कादशगुणाः सन्ति ते सर्वे ... जंगमेषु विषवत्सु सर्पाणां प्रधानत्वात्सर्वं सर्पजातय एव प्रोच्यन्ते । सर्पास्तु सुर
सापुत्रा अनन्तकुलं हरिवंशे । सुरसायाः सहस्रं तु सर्पाणाममितौजसां । अनेकशिरसां तात खेचराणां महात्मनां । काद्रवेयास्तु बलिनः स
हस्रममितौजसः । सुपर्णवशगा नागा जज्ञिरेऽनेकमस्तकाः । तेषां प्रधानाः सततं शेषवासुकितक्षकाः । ऐरावतो महापद्मः कंबलाश्व
तरावुभौ । एलापत्रश्च शंखश्च कर्कोटकधनंजयौ । महानीलमहाकर्णौ धृतराष्ट्रबलाहकौ । कुहरः पुष्पदंतश्च दुर्मुखः सुमु
खस्तथा । नहुषः शंखरोमा च मणिरित्येवमादयः । तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च गरुडेन निपातिताः । चतुर्दशसहस्राणि क्रूराणां पन्नगा
नामेनोत्तिर्दर्वीकरमंडलिनो राजीमंतश्च पन्नगाः । त्रिधा समासतो भौमा भिद्यंते ते त्वनेकधा । व्यासतो योनिभेदेन नोच्यंते तु प्रयोग
तः । वातपित्तकफात्मानो भोगिमंडलिराजिलाः । रथांगलांगलच्छत्रस्वस्तिकांकुशधारिणः । फणिनः शीघ्रगतयो
विधेश्चित्रा दृष्टयो मंदगामिनः । षट्ते मंडलि ... नो ज्ञेया ज्वलनार्कसमार्चिषः । स्निग्धा विविधवर्णाभिस्तिर्यगूर्ध्वं च राजिभिः । विचि
विशेषाद्रूक्षकटुकमम्लोष्णं स्वादु शीतलं । विदं ... वीकरादीनां कफाद्यातादिकोपनं ... दृष्टीनात ... गात्रं ...

आइवये मां तिरा जिन्हा स्तोहिते पिबट्। एतेय पाक्रमं वात पित्त कफा त्मानः। घृतरः वेअंतर मे दैवे मांते घृत सः। यथा। गोधासु नस्तु
गोधेरो विषेद्वींकिरे: समः। चतुष्पा घृतरा। चैं धाद्दैते घामेव संकरान्। व्यानिष्पलद्दोणस्तेहि सन्निपात अकोपणः। अथ यथोजिष
भतीनां प्रकृतिं हं श्लेष्मलेष्णं चाह। दंशो गोहिकेतः कृष्णः सर्ववात विकारकेतु। पीतो मंडलिनः प्रोक्तो मृदुः पित्तविकारवान्। राजिलो
त्यो भवेद्दंशः स्थिरश्लोफश्च पिच्छिलः। पांडुः स्निग्धो तिसांद्रासृक् सर्वश्लेष्मविकारवान्। अथ देश विशेषे काल विशेषे च दंशस्य
असाध्यत्वमाह। अश्वत्थदेवायतनश्मशान वल्मीक संध्यासु चतुष्पथेषु याम्येपित्र्ये परिवर्जनीयाः ऋक्षे नराः मर्मसु ये च दष्टाः
[illegible] भरण्यां पित्र्ये मघायां। [illegible] गलपतावपि। विशाखा [illegible] तिका मूले रेवत्यार्द्रा मघा [illegible] च। रुद्रोश्लेषाभिधा [illegible] च सर्पदष्टो न
जीवति। वंगसे नोपि। मघार्द्रा कृत्तिका श्लेषा भरणी पुष्य पत्सु तः। दर्वीकृच्च मंडलस्य कस्यचिज्जीवितं भवेत्। अन्यच्च। पंचमी नव
मी षष्ठी चतुर्दशी अष्टमी तथा। तिथयो न हि ताः हेता दष्टस्य मरणप्रदाः। भौमे शनौ सूरे चैव अहतो दष्ट सर्पिणोः मरणं नागदष्टस्य नि
र्द्दिष्टं शास्त्रकोविदैः। इंद्रिये चोष्टयोः कंठे चिबुके गंडदेशयोः जठरे च तथा श्रोणि बाहुवृत्तयं तथा। नाभौ स्कंधे च केशानां जंघ
योर्मर्म संधिषु। न यापाप एषु प्रमध्ये च मदानं तु जीवति। जीर्णे धाने श्मशाने च चैत्ये धं [illegible] हे पितृस्थाने चेत शुद्ध अष्टमे ते यामि
यमसादनं। दाहस्वेद भयोद्वेगो [illegible] ज्वरं। भ्रमण सानु नाणं च कालदष्टस्य चेष्टितं। ग्रीवाभंग स्वेद लाला चो विप्रिय [illegible] वमा चाने हता
कृतः। म्रियते स न संदेहो वदन्ति [illegible] किं प्रयोजनं। दर्वीकरा [illegible] मा [illegible] घाति सर्वाणि चो [illegible] गुली भवंति। उक्ते
[illegible] जीवति। [illegible] मात्र स्पंदे हि न: जायते युग [illegible] नीन जीवति। किं न वमति
निः संसेः [illegible] जोसावेसा [illegible] विड्भेदः [illegible] वत्येतानि चिकित्सा निसंभाक्ते जीवितं हत
चेतन [illegible] रोनरज [illegible] प्रयातस्य यमातिकं। २९

तारुण्य मध्यर वले दृष्टिमो तांतये पुच्छाधि दोल्वणमवं ल्वेते घृतरा सुसंधि पु२१

अस्त्र [illegible] देवतुल्य लक्षणे रसाध्य लम [illegible] नदाहादष्टमा जः सितास्यादः शीर्षमालाशिरो फुः

घृतराः दौर्य तरये दोपये ते घृतरा:य या भोगिना मंडलिन्यान तइ सोदयो घृतरा:

अस्तत्थापि तेतधिपुस ध्यायां मध्य रात्रि दिनेषु रव्यसुकर्ते [illegible] स्तेजेत ५.२२

सर्पस्य नाम्नेव भवत्यभीष्टं दृष्ट्वा निगतार व वेष्टितानि लोमानि दष्टी करणं निलाघा नाश्चैव सर्वे भयदा भुजंगाः ॥१८॥ विलोक्य सर्वं च विनिर्विकल्पं निवृत्त
विभ्रम स्मृभावि चित्त । पाषाणसंस्तम्भित कंठ केष्टदलावद्ध्यातिविनष्ट विभ्रमाः ॥२॥ सर्वेष्वयोधन्व नाम धेयः प्रयाणकाले सद्भवा समागतो । दष्टः स्मृतः सिद्धि
उपसंयोगेऽपरे षुधेषु विषमास्मुमारकं भवति तानाह । अजीर्णं विना तपनी उतेषु बालेषु वृद्धेषु बुभुक्षितेषु । ही रोदन्ते मेहि ह रो कडुना
निकुपञ्जे षेरूद्धे वल्लेग भवति । भ्रान्तापि । शस्त्र हते यस्य नरस्य मस्तिराज्ञो लता भिश्च न संभवति । हीना भिरञ्जि श्रुनस्रोमहर्षो नागस्ति
विषाभिभूतं परिवर्जयेत्तं । जिह्वा मुखं यस्य च केश शातोनासावसादश्च सकण्ठभंगः । कृष्णः सरक्तः श्वयथुश्च दंष्ट्रे हन्वोः स्थिर [illegible] देवदिस
त्वचसवर्जनीयः । केशशात [illegible] । नासावसादः । नासायानतत्वं । कण्ठभंगः ग्रीवाधारणाशक्तिः । हन्वोः स्थिरत्वं । हन्वोः ज्वलाम्रु:
[illegible] स्तंभः । अपरं च वर्तिर्घना यस्य निरेति वक्त्रात् रक्तं स्रवेद् ऊर्ध्वमधश्च यस्य । दंष्ट्रानिपाताश्च तुरस्र [illegible] पश्येद्यस्तापि वैद्यः ३
परिवर्जयेत्तं । वर्तिः लालावर्तिः यस्य मुखान्निर्गच्छति रुधिरस्यारक्तं स्रवेत् ऊर्ध्वमधश्च । यस्य च नासामुखलिंगमुखादिभ्यो
रक्तं स्रवेत् । उन्मत्तमत्यर्थमुपद्रुतं वा हीनस्वरं वाप्यथवा विवर्णं । सारिष्टमत्यर्थमवेगिनं च जह्यान्नरं तत्र न कर्म कुर्यात् । उन्म
त्तमत्यर्थमुपद्रुतं वा ज्वरादिभिरतिशयेनोपद्रुतं । हीन । स्वरं वक्तुमशक्तं ॥ विवर्णं कृष्णवर्णं । सारिष्टं नासाभंगादियु
क्तं । अवेगिनं । वेगो विषवेगः [illegible] इति लोके तद्रहितं । अथ [illegible] अनेकारणान्याह । आहारार्थे भयात् पादस्पर्शादति
विषात् क्रुधः । पापवृत्तितया वैराद्देवर्षियमचोदनात् । दशन्ति सर्पास्तेषूक्तं विषाधिक्यं यथोत्तरं । आविष्ठा कारणं तेनाप्र
[illegible] स्वाया सदीमागारवद्भिषक् [illegible]

न्तिकुर्याद्यथा पथ्यं व्यंतरः पापशीलवान्मार्गमाहत्य तिष्ठति। यत्र मात्रापरिक्लेद मात्रं गात्रे प्रदृश्यते। न तु दंष्ट्राहतं दष्टं तत् तुंडाहत
मादिशेत्। एकं दंष्ट्रापदं द्वे वा व्याली गर्भमशोणितं। दंष्ट्रापदे सरक्ते द्वे व्यालुप्ते नीलितानि तु मांसच्छेदादविछिन्नरक्तवाहीनि द
ष्टकोदंष्ट्रापदानि चत्वारि तद्वद् दष्टं निपीडितं निर्विषं द्वयमत्रायमसाध्यं पश्चिमं वदेत्। विषं नाहेयमप्याप्यरक्तं दृश्यते दुःख
कमप्येव पितन्माम् वर्द्धते तैलबिंदुवत्। भीरोस्तु सर्पसंस्पर्शोत्तमयेन कुपितोनिलः। कदाचित् कुरुते शोफं सर्वांगाभिहतं तु नत्यादु
र्गौधकारे विद्धस्य केनचिद्दष्टशंकया। विषोद्वेगोज्वरश्छर्दिर्मूर्च्छा दाहोपि वा भवेत्। ग्लानिर्मोहोतिसारो वा तच्छंकाविषमुच्यते।
तुद्यते सविषो दंशः कंडूशोफरुजान्वितः। दह्यते ग्रथितः किंचित् विपरीतस्तु निर्विषः। अथ दर्वीकराणां सप्त वेगानाह। प्रवे दर्वी
कृता वेगे दुष्टं श्यावीभवत्यसृक्। श्यावता नेत्रवक्त्रादौ सर्पंतीव च कीटकाः। द्वितीये ग्रंथयो वेगे तृतीये मूर्द्धि गौरवं। द[illegible]रे घो
दंशविक्लेदश्चतुर्थे ष्ठीवनं वमिः। संधिविश्लेषणं तंद्रा पंचमे पर्वभेदनं। दाहो हिध्मा च षष्ठे च हृत्पीडा गात्रगौरवं। मूर्च्छाविपाकोती
सारः प्राप्य शुक्रं तु सप्तमे। स्कंधपृष्ठकटीभंगः सर्वचेष्टानिवर्तनं। अथ मंडलिनां सप्त वेगानाह। प्रथमे मंडलिदष्टस्य दुष्टं पीती भव
त्यसृक्। तेन पीतांगता दाहो द्वितीये श्वयथू भवेत्। तृतीये दंशविक्लेदः स्वेदस्तृष्णा च जायते। चतुर्थे जायते दाहः पंचमे सर्वगात्रगः।
अथ राजिलानां सप्त वेगानाह। दष्टस्य राजिलैर्दुष्टं पांडुतां याति शोणितं। पांडुता तेन गात्राणां द्वितीये गुरुता ति च। तृतीये दंशविक्ले

अथ सर्वीकरणं मांसमसृग्वेगे पुरुषकरं यगु पक्वमानाह। अथ दर्वीकृतां वेगे हवे विस्राव्य शोणितं। अगदं मधुसर्पिर्भ्यां संयुतं तत्वरितं पिबेत्। द्वितीये चैव मनं केत्वा तु दद्देवागदं पिबेत्।
विषापहे प्रयुंजीत तेनावं जननावने। चतुर्थे वेचनुर्थे कायवगं येव मनेहुने। षष्ठ पंचमयोः पीते स्निग्धसिक्तममीलनं। पायये द्वमनं नीत्वा यवागूं च विषापहैः। अगदं समस्ते तीक्ष्णो
द्वौ नासिकोक्षिमुख श्रवां चतुर्थेनारिमामूर्ध्नि मन्यास्तंभश्च पंचमे। गात्रभंगो ज्वरः शीतः षष्ठे वा योः पूर्ववद् देत्। कुर्यात्स्वचूर्णवेगे सुवि | पुंज्या दंजन
किस्सान ततः परं। अथ सर्पाणाम ल्पविषत्वमाह। जलाप्लुता रतिक्षीणा भीता नकुलनिर्जिताः। शीतवानात पव्याधिक्षुत्तृष्णा श्रम | नस्यपो। ह
मपीडिताः। तूर्णं देशांतरायाता विमुक्तविषकंचुकाः। कुशोषधीकं टकवत्ये चरंति च कानने। देशं च विद्याध्युषितं सर्पास्ते ल्प | त्वोवगाढ शके
विषा मताः। अथातः सर्पदष्टप्रतिबंधं व्याख्यास्यामः। मात्राशतं विषंस्थित्वा दंशोद्दष्टस्य देहिनः। देहे प्रक्रमते धातून् रुधिरा | ताम्र द्विका कृपदं ततः। मां
दीन् प्रदूषयन्। एतस्मिन्नंतरे कर्मदंशस्योत्कर्तनादिकं। कुर्यात्तूर्णं यथा देहे विषं वृक्षमिव रोहति। दष्टमात्रोद्दंशोदा मृतमेव पव | संसरुधिरं न
नाग्निना। लोहं मही वा दग्धेन हिलाचानु संसर्पेत्। निष्ठीवेत्स मालिंपे दंशं कर्णमलेन वा। दंशस्योपरि वध्नीयादरिष्टां चतुरंगु | स्य चर्मगतत्र
ले। द्वौ मात्रि विवर्ण्योक यासिद्धैर्मंत्रैश्च मंत्रवित्। अंबुवत्सेतुबंधेन स्तंभ्यते विषमं विषं। न वहंति शिरा श्चास्य विषं वंधाभिपीडि | ... । निद्धिवेत्तां ततो
ताः। निःपीड्या नुद्धरेद्दंशं मर्मसंधिगतं तथा। न जायते विषाद्वेगो बीजनाशादिवांकुरः। दंशं मंडलिनां मुक्त्वा पित्तलत्वाद् दथावरा। प्रत | स्य च्युतितः चेष्टा
मैर्हेम लोहाद्यैर्दहेदाशूल्मुकेन वा। करोति भस्मसात्सद्यो वह्निः किं नाम न त्वचं। आचूषेत्पूर्णवक्त्रो वा मृद्भस्मागदगोमयैः। | वेगे मंडलिनां
प्रच्छायां तदरिष्टायां मांस लनुविशेषतः। अंगं सहेव दंशेन लेपयेदगदैर्मुहुः। चंदनोशीरयुक्तेन सलिलेन च सेचयेत्। विषेति | पिवेत्त्रुतो
प्रसक्ते विध्येत्सिरां सा परमा क्रिया। रक्ते निर्ह्रियमाणे हि कृत्स्नं निर्ह्रियते विषं। दुर्गंधं सविषं रक्तम ग्नौ चटचटायते। यथादो | षं मगदं वक्षे
षं विषमुध्वं च सर्वं वृक्षस्त्वेयेदसृक्। शिरास्वदृश्यमानासु योज्यांगं जलौकसः। शोणितं च नयेद्वं च प्रविलीनं विषोष्मणाले | ग्नं वाप मका दिकं अगदेव
पक्षैः सुव्यक्तं स्यमयेत्प्रदीत ले। अस्कन्ने विषवेगाद्धि मूर्छायमदहृद्द्रवाः। भवंति तान्जयेच्छीते वीजे बातेम हर्षतः। गाढं प्रच्छायवे

13

मञ्जानं गोमयरसं भस्मा भुः कृष्णमृत्तोलं । एकैकं च पृथग्वा द्रव्यं वा दधि मेरिकवारिणा । खादेत्काकोविदारं वा शिरीषफलं पीत्वा दात् । छागमेषूवराहास्तु कृमि दस्तु

स्य विरस्रोभित्वा । विवेजुगर्पिण्लीलीनमयुराम्यदसा नन्दा । नपापे पीदसोतु, स्युर्वि बंचावेतिनानिलं १ [illegible]

स्क नेतु रुधिरे स घोषो विषवेगः प्रशम्यति विषं कर्षति तीक्ष्णत्वात् हृदयं तस्य गुप्त्यै पिवेद्घृतं घृतक्षौद्रमगदं वा घृतमाक्षुतौ । हृद [illegible]

यावरणो चास्य श्लेष्मा हृदि घुपचीयते । प्रवृत्त गौरवो ल्कैः हृत्क्लासनामयेत्ततः द्रवैः कांजिककौलत्थैः लमघ्रादि वर्जितैः । वमने म्लैतं दुलवादि

विषहृद्भिः ममनैं वंथ्याः यौतितदेवः । भुजंगदोषप्रकृति स्थानवेगविशेषतः । ऋतुर्त्तमसम्यगालोच्य विधिशंचाचरेत्क्रियां । सिंदुवार [illegible] णापिवति य : प्र

तमरलानि श्वेतानागिरिकर्णिकां पाने दर्वीकरैर्दष्टेनस्यं समधुसवालकौ कृष्णसर्पेण दष्टस्य लिंवेदं पांढहेतेऽस्त जि चारटीनाकु संति एसमवतिः

नीमपांवानी कुलमूलं विषे लवां पाने चदद्यो दुमंजिष्ठा हहूधूमयुतं घृतं तंदुलीयकका श्मर्यकिलिहीगिरिकर्णिका । मातुलुंगीसिता [illegible] गादिवहेतस्या

सेलुः पानं नस्यांजनैर्हितः । अगदः फणिनां घोरे विषे राजीमतां मपि । समाः सुगंधा मर्दीको मृतिकोरजदंतिका । अर्कक्षीरं सौरसं पु हिमीतिः कृतः ।

नेकपित्थं विल्वं दाडिमं । सद्योद्धमं डलिविषे विशेषाद्गदो हितः । पंचवल्कं वरायष्टी नागपुष्पेलवालुकं । जीवकर्षभकौ शी [illegible] पादेवरुणी

सिता पद्मकमुत्पलं । सक्षौद्रो हिमवान्नाम हंति मंडलिनां विषं । लेपात्स्य यष्टि वीसर्पविस्फोटज्वरदाहहा । काश्मर्यं वटशुंगानि पद्मपत्ति तं मो

जीवकर्षभकौ सितां । मंजिष्ठां मधुकं चेति दष्टो मंडलिना पिवेत् । वंशत्वग्बीजकटुका पाटलीबीजनागरं । शिरीषवीजातिवि [illegible] न्वितो मूत्रधी

षेमलं गावे घृकं व [illegible] चा । पिबेद्गोवारिणा छागो हंति गोनसजं विषं । कटुकातिविषाकुष्ठगृहधूमहरेणुकाः । सक्षौद्रव्यो [illegible] स्यानितत्र नदेव

पतगरं ज्ञं तिराजीमतां विषं निहंति नेत्रकांड दिष्ठायांदं पपामहद्यंभृवि । उद्धत्य प्र [illegible] च्छि तं सर्पिर्धान्यमले स्यां प्र लेपयेत् । वि [illegible] यमस्याच्चि

स्युराले चघृतं वरा चूर्णं च चूलितं । जीले विरक्तो मुंजीतयवान्नं सूपसंस्कृतं । करवीरार्ककुसुममूलं नांगलिकाकणाः । क [illegible] त्तामसूरीनं

[illegible] पेहारमालेन पानमरिचं संयुताः । एष घृतं दष्टानामगदः सर्वकामिकः । शिरीषपुष्पस्वरसे समाहं मरिचं सितं । भावितं व [illegible]

[illegible]

13

यः पिबति पथ्य दिवसे जलपिष्टं सितपुनर्नवामूलं । तत्सांतिध्यो नव वर्षैरक्रिकभुजगाः प्रसर्प्पंति । तंदुलीयकमूलं तुल्यं तंदुलवारिणा तद्वाके
नापि दष्टं हि निर्विषं कुरुते नरं । कण्टं गुरुवं पुष्पं मन्ददंताग्रे भूरजेवे पिबंत्यमापि पावटीमं तपानेले पीबि मायणा

सर्पदष्टानां पानेन स्वेंजने हितं ॥ द्विपलं नतकुष्टाभ्यां घृतक्षौद्रचतुःपलं । अपि तक्षकदष्टानां पानमेतत्सुखप्रदं ॥ अप
रसः लेप्यं नोक्ता निशे वक्रौ रसा दूर्वा जोनरवः तमालः केसरं शीतं पीतं तंदुलवारिणा । हंति सर्वविषाण्येते न रवज्जि वज्र्येपि वासुरप्यं ॥ बिल्वस्य
मूलं सुरसस्य पुष्पं फलं करंजस्य नतं सुराव्हं । फलत्रिकं व्योष निशाद्वयं च वस्तस्य मूत्रेण सुसूक्ष्मपिष्टं । भुजंगलूतोंदुरु
वृश्चिकाद्यो विषूचिकाजीर्णगरज्वरेषु । आर्त्तान्नरान्भूतविधर्षितांश्च स्वस्थीकरोत्यंजनपानलेपैः । मले पाद्ये निः
ये बदंष्ट्रा दपुष्ट रेद्विषं । भूयो वेगाय जायेत ह्यपेषु दूषीविषापहं । विषायाये निलं कुर्द्दयसे हादिभिरुपचरेत् । तैलमधुकु
लत्थान्नवर्ज्यैः पवननाशनैः । पित्तं पित्तज्वरहरैः कषायस्नेहवस्तिभिः । समाक्षिकेण वमनेन कफमारग्वधादिना । सिताबैंग
धिको शद्दो पयस्या मधुकं मधु । पानं समंत्रं सूतां दुभोत्तरेसोत्वहर्षणं । सर्पाणामभिहितेषुंज्यात् तथा दंशका विषादितो । कर्क
तनं मरकतं वज्रं वारणमौक्तिकं वैदूर्य्य गर्द्दभमलिं पिचुकं विषमूषिकां । हिमवत्यद्रिसंभूता सोमराजी पुनर्नवा । तथा द्रोणं
महाद्रोणं मानसी सर्पजं मणि । विषाणि विषशान्त्यर्थं बीर्य्यवंति च धारयेत् । छत्री झर्झरपाणिश्च चरेद्रात्रो विशेष
विद्रवंति तः । तच्छाया शब्दवित्रस्ताः प्रणस्यंति भुजंगमाः । बंध्याककर्कोटकीमूलं छागमूत्राभिभावितं । नस्यकांजिकसंपिष्टं वि
षोपहतचेतसः । गृहधूमं हरिद्रे द्वे समूलं तंदुलीयकं । अपि वासुकिना दष्टं पिबेद्दधिघृताप्लुतं । श्लेष्मातककीकट्फल
मातुलुंगस्वेता - - - किणिहीसिकाग्नासतंदुलीयो गदः एष मुख्यो विषे प्रदर्व्वीकरराजिलानां । स्वरसेनैव मूलं च भावितं तैः
कुमारजं सैंधवं मरिचं तुल्यं निंबबीजसमं कृतं । मधुसर्प्पिर्युतं हंति विषं स्थावरजंगमं । गोमूत्रं नरमूत्रं वा पुराणतनगुडेन वा ।

लोध्रकत्रपुष्पाणि बीजं चैव शिरीषतः। नागमूत्रेण संपिष्टं लेपाद्धि विषहरं परं। तण्डुलीयकमूलानि तथा निम्बफलानि च ... कर्कोट ... चरीमूलं वैद
उज्जं तथा। उष्णोदकेन पीतं हि एवं सद्यो विषहरं ता कदम्बका ... कल्कं पीतं चोष्णे ... ॥

14

हरिद्रा पलमेकं तु विषं हन्ति च सत्वरं। कुष्माण्ड बीजफलानि ... लीढानि तोयेन पाययेत्। ... लेपेन सर्वविषापहः। त्रि
कटु देवदाली ... सर्वविषापहा। कटुतुम्बु ... तोयेन पाययेत्। ... पाने लेपे विषाप
हा। ... तमधुनवनीत पिप्पली ... मरिचमपि च कुष्टं ... सैन्धवं च। यदि दष्टा तिसरो ... कोवा ... किर्वाद्य
गदमपि च कुर्यात् ... निर्विषं च। ... सुनि ... सह ... देवो ...
... विल्वा ... दाडिमा ... सिंदुवार ... एव योगदः। ...
... मनोह्वरी कंकुष्ठ दारु मुस्तका लाङ्गली सारीकटुरोहिणी च। ... कं ... गैरिकं च समागधं चंदनं सैन्धवं च। ...
चूर्णानि समानि ... कृत्वा निदध्यान्मधु संयुतानि। एष योगदः ... दिष्टो विषं निहन्यात् ... । इति मनोह्वरीका
दिगदः। ... मधुकं हरिद्रे मांजिष्ठ ... लवणं च सर्वं। कटुत्रिकं चैव विचूर्णितानि ... निदध्यान्मधुसंयुतानि। एष अ
गदो हन्तु ... पानांजनाभ्यंजन ... प्रयोगैः। ... विषवेगं हंता ... नाम ... प्रभावः। ... अ
गदः। विल्वपुष्पं ... तीफलिनी नागकेसरं। शिरीषं तगरं कुष्टं हरितालं मनःशिला। एतानि समभागानि सलिलेन तु पे
षयेत्। ... सर्वान् ... विषं ... विधिवत् पिपासा ... पिबन् ...
युद्धे देवासुरे ... राजद्वारे ... अपराजितः। ... तिरिति ... स्वयं ... नाम ...
... दशांग ... इति दशांगः। मांसी चंदन सिंधूत्थ ... चूर्णको

नमस्तंघृतौ
नागदंस्याघृ
घृततंडुलीय
कंघृता जेयघृ
ता

तैले:। अंजनं स्यात्सगोपित्ते। विषसुप्तप्रबोधकं। नक्तमालफलं व्योषं बिल्वमूलं निशाद्वयं। सौरसं पत्रमाजं वा मूत्रं वो धनमंजने।
बीजकल्कं ससिंहास्य मधूरकं शिरीषयो:। नस्यं यवफलं बीजं सपाठं वा प्रबोधकं। मयूरपित्तेन च तंडुलीयकं कर्कोटमूलं प्रविवेचमानव:
। विषाणि संस्थावरजंगमानि सोपद्रवाण्यप्यचिरेण हंति। शिरीषारिष्टनक्तकाकमूलेक्षुचकोशातकीफलै:। हंति गोमूत्रसंपिष्टैर्विषा
णि त्वगदोत्तम:। वचोषणा शिला दारुनकोष्णमुक्त निशायुते:। शिरीषपिप्पलीयुक्तो रसो दोविषसूदन:। श्वेतार्कोबंद्धोदयं सर्पो
दष्टो अदोमत्स्यपाशपर्द्धघृतेन्यत्रापियोज्यानि। अत्रैव गंधहस्ती महागंधहस्ती च लिखनीय:। लवणेन युतं पीतं तत्क्षणमलं जेय
लेर:। जलसर्पविषघ्नं तंगं तु हृद्वनि लेपनात्। सैंधवं मरिचे स्तुल्यं ... निंबबीजं तयो: समं। घृतपीतो गदो हंति विषं स्थावर
जंगमं। शिरीषपुष्पस्वरसेन भावितं सहस्रकृत्वो मरिचं सिता कृयं। प्रयोजयेदंजन पान नावने विमोहितानाम विषार्दितानां
नां। मयूरपित्तेन पित्तेन च तंडुलीयकं काकांडपुष्पं प्रविवेदनल्पं। विषाणि च स्थावरजंगमानि सोपद्रवाण्यप्यचिरेण हंति। अगा
रधूमो महिषास्त्रे पुष्पं सवीजिंगं धाकामि तंडुलीयकं। गोमूत्रपिष्टो ह्यगदो निहंति विषाणि च स्थावरजंगमानि। शिरीषपुष्पं
स्वरसेन भावितं तत्पार्कजं चैव स पिप्पलीयकं। सरोगि तेन वैमतक पिंदघादुत्तिष्टते वा सक्तिनापि दष्ट:। गोमूत्रपीता रजनी
शिरीषत्वगादि मिर्वाकपित्ते: सपीता। सजंगमस्थावरमाशु हन्याद्दि धं विषोपद्रतमानसानां। त्वक्पत्रपर्णी कुटजोत्स

15 त्रिवादशामयो शीद नेत्रामिताप्यं। रोधं विदध्यात्तवमंजनं गां प्राचेतसं चूर्णमिदं प्रसिद्धं॥ लोहे यहैमेत्वपराजतेवापात्रेस्थि
तेसमनिभूपतीनां। द्रोद्भूतलीढं सचराचरेति विषाणिहन्यात्कुहिमोनवानां। प्राचेतसं चूर्णं। कपोतविरामूत्रशिरोकहा
लिसगोविषालं किविपिप्पल्याकं। यवस्यधान्यस्यतुषाश्च बीजं कर्पासजं वा प्रबितं च माल्यं। इन्द्रो षधीभिः पेरिकांस्वि
तांपधूपोगदः स्यात्कुमजेरमुक्ते। गृहे विधेयः कुशाले रनेननप्रयंतिसर्वाण्यन्नतयादवगाश्च। सर्पापहो धूपः। श्वेतकां
नकत्वकरुसवकंगुडूचीत्वपद्ममतमग्नहतीदयंच॥ १८ योगदः सर्पविषापहः स्यात्तालीकनाम्नाप्रनिना प्रणीतः। गालीं
योगदः। हरीतकी ~~[illegible]~~ पत्रांहिं गुर्विचाः शीतजलेन पिष्टा एवमातुवं विषाति हंतिवक्रे मघायः क कराग्रमूको प्रा
रोमसबरिट

।ग्ग्म प्पात : कीटविषं मूलिके यथा व्याख्यास्यामः । सर्प्पाणां मेदविण्मूत्रशुक्राण्डशवकोपजाः । दोषैः । सर्व्वस्तोः समस्तैश्च युक्ताः कीटाश्चतुर्विधाः ।
दष्टस्य कीटैर्वायव्यैर्दंशस्तोदरुजोल्बणः । आग्नेयैरल्पसंस्रावो दाहरागविसर्प्पवान् । पक्वपीलुफलप्रख्यः खर्जूरसदृशोऽथवा ।
कफाधिकैर्मन्दरुजः पक्वोदुम्बरसन्निभः । स्रावाढ्यः सर्वलिङ्गस्तु विज्ञेयः सान्निपातिकैः । वेगाश्च सर्पवत्कोठो कोवर्द्धिष्णुर्विसरक्तता ।। शिरो
क्षिगौरवं मूर्च्छा भ्रमः श्वासोऽतिवेदना । तद्वैषां कर्णिका शोफो ज्वरः कण्डूररोचकः ।। अथ वृश्चिकस्य विषं व्याख्यास्यामः । वृश्चिकस
विषं तीक्ष्णमादौ दहति वह्निवत् । ऊर्ध्वमारोहति क्षिप्रं दंशे पश्चात्तु तिष्ठति । दंशः सद्योऽतिरुक् श्यावस्तुद्यते स्फुटतीव च । ते गवादिश
कृत्कोथाद्दिग्धदष्टादिकोपितः । सर्पकोथाच्च संभूता मंदमध्यमहाविषाः । मंदाः पीताः सिताः श्यावा रूक्षाः कर्बुरमेचकाः । रोमशा
बहुपर्वाणो लोहिताः पाण्डुरोदराः ।। धूम्रोदरास्त्रिपर्वाणो मध्यास्तु कपिलारुणाः ।। पिशंगाः शबला श्चित्राः शोणिताभा महा

असाध्यवृश्चिक लक्षणमाह ।

विषाः । अग्न्याभाश्चैकपर्वाणो रक्तासितास्तोदराः । तैर्दष्टः शूनरसनः स्तब्धगात्रो ज्वरार्दितः । खैर्वमन् रुधिरं कृष्णमिन्द्रिया
र्थानसंविदन् । खिद्यन् मूर्च्छन् विशुष्कास्यो विह्वलो वेदनातुरः । विशीर्णमांसः प्रायशो विजहात्यसून् । उच्चिटिंगस्तु
वक्त्रेण दष्ट्वा तु व्याधिकं यथा । साध्यते वृश्चिकात् स्तम्भः शेफसो हृष्टरोमता । करोति सेकमंगानां दंशः शीताम्बुनेव च । उच्च
धूमः स एवो लोराज्ञिचार उच्चिरात्रिकः । उच्चिटिंगस्याप्यं कीटविशेषः । वातपित्तोत्तराः कीटाः श्लेष्मिकाः
कणभोदुरः । प्रायो वातोल्बणा विषा वृश्चिकाः सोग्रधूमकाः । यथास्वस्वैव दोषस्य लिंगाधिक्यं प्रतर्कयेत् । तस्य तस्यौषधैः कुर्यात् वि
परीतगुणोः क्रियां । हृत्पीडोर्ध्वानिलस्तम्भः सिरायामोऽस्थिपर्वरुक् । घूर्णनोद्वेष्टनं गात्रश्यावता वातिके विषे । तं सानाशोऽस्य

16